

Милош М. Кеџман¹

ГРАМАТИЧКА, ТВОРБЕНА И ЛЕКСИКОЛОШКА ОРГАНИЗАЦИЈА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ СЕМАНТИКЕ

Драгићевић, Рајна (2020), *Граматика у огледалу семантике*, Београд: Чигоја штампа.

Граматика у огледалу семантике нова је монографија Рајне Драгићевић, професорице Филолошког факултета Универзитета у Београду, објављена крајем 2020. године у издању београдске *Чигоја штампе*. Повезница готово свих радова је, како и сама ауторка наводи, „њихова *фазилингвистичност* у тематици и методологији, тј. испитивање језичких јединица чија семантичко-граматичка улога унутар лексеме, реченичне конструкције или реченице није јасно одређена, већ се прелива од једне до друге крајности могућег семантичко-функционалног спектра” (11). Радови су претходно већ објављени у другим публикацијама у протеклих двадесет година, а ауторка је при организацији књиге водила рачуна о хронологији њиховог настанка унутар сваког поглавља, о чему и реферише на крају књиге.

Из перспективе семантике сагледана је граматичка, творбена и лексиколошка организација српског језика, па је књига тако и конципирана – чини је шеснаест радова распоређених у три поглавља: I. *Граматика у огледалу семантике* (13–89), II. *Творба речи у огледалу семантике* (91–171) и III. *Лексика у огледалу семантике* (173–213), а осим тога сачињавају је *Уводна реч* (7–12), резимеи свих радова на српском и енглеском језику (215–230), *Библиографска белешка* (231–232) и *Регистар имена* (233–235). Прво поглавље чини пет радова: *О партикуларизаторима-садржавачима; О неким особеностима партикуларизатора-убличивача; О начинским прилозима субјекатске квалификације; Запажања о лексичкој негацији глагола и Правотисна решења нових речи у српским штампаним медијима*. Друго, најобимније поглавље, чини седам радова: *О ономатопејским именицама са суфиксима -ат, -ет, -от, -ут; Актуелна питања*

¹ miloskecman@gmail.com

науке о творби речи (на материјалу радова Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета); Статус деривационих односа у лексикологији; Семантичка анализа десупстантивних предлога у српском језику; Префиксација у србистици и славистици; Негативна маркираност придева на -ав у савременом српском језику с погледом на ситуацију у другим јужнословенским језицима и Семантичка деривација. Најмање обимом је треће поглавље, сачињено из четири рада: *О могућим интерпретацијама семантичког односа придева грд и горд; О значењској подспецификованости на примеру лексеме основа; О значењу придева као услову и последици њихове лексичке спојивости и Нека запажања о придевској контекстуалној синонимији.*

У раду *О партикуларизаторима-садржавачима* ауторка скреће пажњу на партикуларизацију помоћу партикуларизатора-садржавача, односно партикуларизатора који има значење посуде. Уз навођење адекватних примјера, Р. Драгићевић у раду приказује три типа партикуларизације, који су засновани на семантичком и синтаксичком критеријуму, а то су: 1) имплицитна партикуларизација, 2) регуларна партикуларизација и 3) партикуларизација с обавезним детерминатором. Поред терминолошких питања, одређивања појма *партикуларизатор* и теоријских закључака, илустрованих кроз примјере *тањир супе* и *лонац супе*, у раду се нуде и четири могућности које доводе до синтаксичко-семантичких рјешења у вези са уобичајеним или неуобичајеним држањем материје у одређеној посуди, уз које треба имати у виду и ниво партикуларизације.

Близак по теми првом раду је и сљедећи рад у књизи: *О неким особеностима партикуларизатора-убличивача*. Његов основни предмет јесу партикуларизатори-убличивачи са партитивном допуном (нпр. *букет цвијећа, грудва снијега, пласт сијена* и сл.) чија се материја или предмети исказани допуном (у наведеним примјерима: *цвијећа, снијега, сијена*) у исто вријеме и партикуларизују, убличивају и постају бројиви. Р. Драгићевић у раду анализира партитивне синтагме са убличивачима кроз призму инкапсулације, односно узајамног лексичког значења, а таквим проучавањем омогућава сагледавање семантичког утицаја двију контактних лексема једне на другу. У циљу што исцрпнијег испитивања семантичког садржаја убличивача, обрађене су полисемија и деривација ових ријечи.

У раду *О начинским прилозима субјекатске квалификације* ауторка је извршила семантичко и прагматичко испитивање реченица типа *Марко нервозно вози (ауто)* с фокусом на начинске прилоге са значењем људских особина, који у семантичком погледу одређују и именску и глаголску ријеч у реченици.

Баш због те могућности начинског прилога да одређује и субјекат и предикат, односно због преливања његове функције од атрибутивне ка адвербијалној и обрнуто, Р. Драгићевић у раду утврђује од чега зависи степен квалификације вршиоца радње.

Да глаголска негација није само граматички показатељ одричности глагола већ да она може довести и до семантичких резултата показује рад *Запажања о лексичкој негацији глагола*. Р. Драгићевић у раду даје осврт на претходне ставове лингвиста о негацији, који укључује *Правопис*, литературу и рјечнике, а поред тога даје пет семантичких могућности утицаја ријечце *не* на значење глагола. Коначан ауторкин закључак јесте тај да „негација глагола може довести до истих семантичких резултата као и негација придева, именица и прилога и да је могуће говорити и о лексичкој, а не само о граматичкој негацији” (75).

Радам *Правописна решења нових речи у српским штампаним медијима* Р. Драгићевић покушала је да одговори на питање да ли неологизме (који у српским медијима најчешће спадају у околионализме) у савременом српском језику, који представљају двочлане лексичке јединице, а чији је први члан непромјенљиви именички детерминатор (нпр. *мегафон дипломатија, селфи туристи* и сл.), треба писати спојено, као полусложеницу, тј. са цртицом, или растављено. Ауторка у раду истиче да се за рјешење ових правописних недоумица мора одредити „семантички, синтаксички и творбени однос између чланова ових јединица” (217). Поред тога, прави се паралела између неологизама у српском језику и у словенским језицима, коментаришу се и описују два приступа у славистици, односно два схватања статуса непромјенљивог детерминатора: према једном су непромјенљиви детерминатори посебне ријечи, док су према другом они дијелови сложеница. Ауторка на крају сваког схватања доноси кратка закључна разматрања, а на крају рада износи и сопствени приједлог.

Друго поглавље отвара рад под насловом *О ономотопејским именицама са суфиксима -ат, -ет, -от, -ут*. Невелика грађа за овај рад ексцерпирана је из Матешиневог обратног рјечника, а придодато јој је нешто ријечи из РМС и РСАНУ. Поред општих напомена о овим суфиксима са синхронијског и дијахронијског аспекта, ауторка у вези са овим питањем даје преглед значајнијих граматика и приручника, уз констатацију да у њима није посвећено много пажње овим именицама, због њихове малобројности. Посебну пажњу Р. Драгићевић посвећује значењу ових изведеница онда када се њима означава а) покрет праћен звуком (нпр. *бахат срца*), б) само звук (нпр. *гугут голуба*) и в) само покрет (нпр. *трепет*). У раду је извршена и анализа творбених основа и

утицаја суфикса на семантику ријечи, а затим је испитан развој полисемантичке структуре и деривационих гнијезда ових именица.

На материјалу радова Комисије за творбу ријечи Међународног славистичког комитета, како и стоји у поднаслову, настао је рад *Актуелна питања науке о творби речи*. Како и сама ауторка наводи у уводном дијелу, рад представља покушај да се систематизују путеви којима иде савремена дериватологија у славистичким истраживањима (104). Рад је тематски класификован, тј. подијељен на три дијела: у првом се говори о функцији творбе ријечи и твореница, у другом о средствима којима се творба ријечи остварује, док је посљедњи дио посвећен теоријско-методолошком приступу творби ријечи.

Статус деривационих односа у лексикологији наслов је, а уједно и предмет трећег рада у овом поглављу. Рад је заправо одговор на један критички став у вези са ауторкином дефиницијом лексикологије у књизи *Лексикологија српског језика*² и њено разјашњење.

Истраживање попредложавања именица предмет је рада под насловом *Семантичка анализа десупстантивних предлога у српском језику*. Основни предмет рада јесте испитивање једног творбеног процеса – конверзије – из перспективе семантичких промјена, које доводе до преласка седам именица (*врх, дно, крај, дуж, пут, мјесто и чело*) у приједлоге. Из анализе семантичког садржаја набројаних именица и од њих добијених приједлога, ауторка долази до закључка да се однос полазне именице и добијеног приједлога не може третирати као хомонимија него као граматикална полисемија, чији је резултат нова лексема (а не ново значење полазне лексеме).

О приступу префиксацији у српској науци о творби ријечи, као и у остатку славистичког свијета, говори се у раду *Префиксација у србистици и славистици*. Кроз неколико поглавља, префиксација се посматра као слагање, као афиксација, затим као извођење (деривација) и, на концу, као посебан творбени начин – за овај начин опредељења је и Р. Драгићевић, па наводи неколико аргумената који иду у прилог оваквом приступу. У вези са овим посљедњим, ауторка у посебном одјелку истиче да „ситуацију значајно отежавају лексеме са тзв. префиксоидима, којих данас има све више” (145), за које такође сматра да их треба посматрати као засебан творбени начин који назива *префиксоидном творбом*.

Претпоследњи рад у другом поглављу носи наслов *Негативна маркираност придева на -ав у савременом српском језику с погледом на ситуацију у другим јужнословенским језицима*. Окосницу рада чини запажање М. Николића, до

² Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

којег је дошао израђујући *Обратни речник српског језика*, да су придјиви на *-ав* у српском језику негативно маркирани, тј. имају непожељно значење. Прегледом релевантне литературе о творби ријечи у другим јужнословенским језицима и на основу грађе из поменутог рјечника (нешто више од 730 придјева), класификоване у 17 група придјева на *-ав* у српском језику, ауторка потврђује Николићево запажање.

У раду *Семантичка деривација*, којим се затвара друго поглавље књиге, Р. Драгићевић даје преглед схватања руских и српских лингвиста, те њихових дефиниција и критеријума за разумијевање термина *семантичка деривација*, истичући да се „његовим осветљењем фокусирају нека од фундаменталних питања лексичке семантике” (164). Са већином схватања ауторка се слаже (без намјере да се одређује за један одређени приступ), те говори о њиховом преплитању и међусобној неискључивости.

Поглавље *Лексика у огледалу семантике* отвара рад *О могућим интерпретацијама семантичког односа придева грд и горд*. Семантички развој прасловенског придјева *gъrdъ* тумачи се и објашњава на три начина: енантисемијом, платисемијом и осамостаљивањем примарног значења наведеног придјева.

У раду *О значењској подспецификованости на примеру лексеме основа*, ауторка говори о појму *значењска подспецификованост*, као и о нивоима подспецификованости. Да је концептуална анализа пригодна семантичка метода за испитивање лексема са широм (подспецификованом) употребом, Р. Драгићевић ће показати на једној таквој лексеми – лексеми *основа*.

Полазећи од теоријског становишта да је значење лексеме услов и посљедица њене колокабилности настао је рад под насловом *О значењу придева као услову и последици њихове лексичке спојивости*. Доказујући претходно наведено, ауторка закључује да колокација уобличава значење лексема из којих се састоји, с тим да је слабији њен семантички утицај на фреквентне лексеме, односно јачи на оне мање фреквентне.

Нека запажања о придевској контекстуалној синонимији затварају треће поглавље и књигу. Грешка коју су направили ученици Филолошке гимназије у Београду у вези са синонимом за придјев *тежак* (за који наводе несинонимну лексему *дуготрајан*) у реченици *Измуче се деца тежким путовањем*, полазишна је основа овога рада, па се с тим у вези и разматра и објашњава природа придјевске синонимије. У раду се отвара и питање утицаја редослиједа придјева у придјевском низу, те употребе везника на њихове семантичке односе.

Да закључимо. Радови Рајне Драгићевић обједињени у овој књизи, у којима је сагледана грамматичка, творбена и лексиколошка организација српског

Милош М. Кеџман

језика из перспективе семантике, драгоцјено су штиво, будући да доносе нека другачија рјешења и/или објашњења морфолошких, лексичких, творбених и синтаксичких проблема у српском језику и србистичкој литератури, уз компаративну анализу или осврт на ситуацију у неким другим словенским језицима. Вриједност књиге огледа се и у чињеници да је у њој обрађен велики број тема из више језичких области, а у многима од њих ауторка позива и на нека будућа истраживања, па се може очекивати, како и сама ауторка каже, да ће и стручњаци за лингвистику, али и љубитељи језичких истраживања, засигурно пронаћи у њој понешто што их инспирише.